

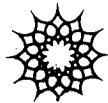
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بغان یسن

متن اوستایی و زند

از:

مهشید میرفخرایی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۸۲

فهرست

مقدمه	۹
کوتاه‌نوشت	۱۰-۱۱
متن اوستایی	۱۵-۲۲
آوانویسی و متن اوستایی و یادداشت‌ها	۲۴-۴۳
برگردان فارسی متن اوستایی و یادداشت‌ها	۴۸-۷۲
متن زند	۷۵-۸۷
آوانویسی متن زند و یادداشت‌ها	۸۹-۱۰۵
برگردان فارسی متن زند	۱۰۹-۱۲۲
واژه‌نامه	۱۲۵-۱۷۴
کتاب‌نامه	۱۷۷-۱۷۹
نمایه‌ی واژه‌های زند	۱۸۱-۱۹۹
نمایه	۲۰۳-۲۰۶

مقدمه

نام بغان یشت

«های ۱۹، ۲۰ و ۲۱ یسنا در دستنویس PT4 (← ص شش) یسنا «بغان یشت» نامیده شده است. بَغ در اوستا -baγā- (اسم مؤنث و به معنی بخش، بَرخ، قطعه) از ریشه‌ی baγ/g- به معنی «بخش کردن» است. این واژه در برگردان پهلوی (= زند) baxtārih برگردانده و به «فرگرد» گزارش شده است. ظاهراً، سبب اطلاق «بَغ» بر سه «های» یاد شده، سرودن آنها در بخش‌های آغازین و پایانی و نیز در بخش‌های جداگانه‌ی نیایش‌های بلند بوده است.

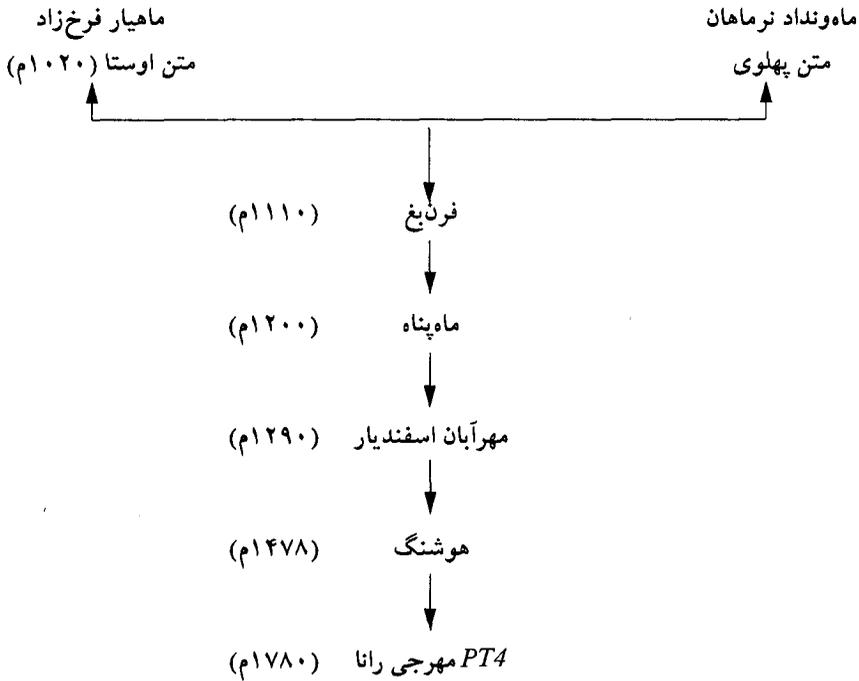
«بغان یشت» امروری بازمانده‌ی «بغ‌نِسک» اوستا است که سومین نسک از بیست و یک نسک اوستای دوره‌ی ساسانی بوده است. در کتاب نهم دینکرد (مدن ۱: ۱۹۱۱، ص ۷۸۷-۷۸۹) آمده است که بغ‌نِسک دارای بیست و دو فرگرد است. سه فرگرد اول، دوم و سوم این نسک به ترتیب دربارهِ «اهونور»، «اشم‌وهو» و «ینگه‌هاتام» است که مطالب آنها همان سه های ۱۹ تا ۲۱، یعنی بغان یشت است. بدین ترتیب، از بغان نسک قدیم تنها سه فرگرد نخستین آن در اوستای کنونی باقی مانده است و این قدیمی‌ترین تفسیری است که به زبان اوستایی از این سه‌ها به جا مانده است. در شایست

ناشایست (فصل ۱۳ بند ۱) نیز از سه های بغان‌یشت نام برده شده است. به جز بغان‌نسک، چهاردهمین نسک اوستا بغان‌یشت نامیده شده است که بنابر کتاب هشتم دینکرد (مدن: ۱۹۱۱، ص ۶۷۷-۶۸۰) در ستایش و نیایش ایزدان بوده است. اما در روایات، بغان‌یشت پانزدهمین نسک ذکر شده که دارای هفده فرگرد بوده است. بدین ترتیب یسنا ۱۹ تا ۲۱ یا «بغان‌یشت» از سومین نسک، یعنی بغان‌نسک، است و نه از چهاردهمین نسک (بنابر دینکرد و یا پانزدهمین بنابر روایات) یعنی «بغان‌یشت نسک».

برگردان و تفسیر پهلوی (=زند) این سه ها نیز مانند تمام تفاسیر پهلوی، که از قطعات گاهانی اوستا به جا مانده است، درست مطابق متن نیست. تفسیر سنسکریت، که در قرن دوازدهم میلادی از دستور نریوسنگ به جا مانده، نیز از روی تفسیر پهلوی است.

دستنویس‌ها

مهم‌ترین دستنویس از بغان‌یشت، دستنویس معتبر *PT4* متعلق به خانواده‌ی سنجانا، دستور بزرگ بمبئی، است. دستور کاوس جی سهراب جی مهرجی رانا در سال ۱۱۴۹ یزدگردی (۸۰-۱۶۷۷۹م) این دستنویس را از روی یک دستنویس قدیمی ایرانی در شهر نوساری هند رونویس کرده است. آن گونه که از درآمد این دستنویس برمی‌آید، رونویسگر دستنویس اصلی هوشنگ سیاوش شهریار بخت‌آفرید ایرانی بوده است. هوشنگ دستنویس یسنا را از روی دستنویس هیرید مهرآبان اسفندیار مهرآبان نوشته است. او نیز دستنویس خود را از روی دستنویس هیرید ماه‌پناه آزادمرد رونویس کرده است. دستنویس ماه‌پناه ظاهراً از روی دستنویس فرن‌بخ بوده است. فرن‌بخ نیز دستنویس خود را از روی دو دستنویس قدیمی‌تر نوشته است: ۱. دستنویس ماهیار فرخ‌زاد که از روی آن متن اوستای یسنا را رونویسی کرده؛ ۲. دستنویس ماه‌ونداد نرماهان بهرام مهر که از روی آن متن پهلوی تفسیر (=زند) یسنا را رونویسی کرده است.

برای آگاهی بیشتر از دستنویس‌ها ← گلدنر^۱ ۱۸۹۵: مقدمه

اهون وئیریه، اشم و هو، ینگه هاتام، ایریمن ایشیو

از چهار دعای مقدس دین مزدیسنی، یعنی اهون وئیریه (یسن ۲۷/۱۳)، اشم و هو (یسن ۲۷/۱۴)، ینگه هاتام (یسن ۲۷/۱۵) و ایریمن ایشیو (یسن ۵۴/۱)، سه تای نخست درآمدی بر گاهان و چهارمین پایان بخش آن است. اصطلاح «دعا» برای ینگه هاتام و ایریمن ایشیو، که با دو فعل yazamaide (می پرستیم) و jāntū (باشد که بیاید) مشخص می شوند، مناسب به نظر می رسد؛ در حالی که اهون وئیریه و اشم و هو بیشتر دستورهای

دینی رازگونه‌ای هستند که ویژگی‌های جادویی دارند (هومباخ^۱: ۱۹۹۱، ج ۲، ص ۱). زبان اهون وئیریه و اشم‌وهو «اوستای ناب‌گاهانی» است و احتمالاً این هر دو را زردشت، خود، سروده است تا به عنوان دستورات دینی پایه‌ای به خدمت گرفته شوند. در یشت هفده بند ۲، اهریمن، در شکایت خود، اهون وئیریه و اشم‌وهو را در کنار هم نام می‌برد:

او مرا با اهون وئیریه، با سلاحی به سنگینی یک سنگ، به
بزرگی یک خانه می‌زند؛ او مرا با اشته و هیشته، درست مانند آهن
گداخته می‌سوزاند.

ینگه‌هاتام، که در اینجا از آن نام برده نشده است، اصل متأخرتری دارد؛ چه زبان این دعا به «اوستای جدید است که با ویژگی‌های گاهانی تطبیق داده شده است. با این حال، این هر سه دعا در درآمد یسن ۶۱ بند ۱ آمده است:

(زوت) اهون وئیریه را می‌خوانیم اندر زمین و اندر آسمان؛ و
اشه و هیشته را می‌خوانیم اندر زمین و اندر آسمان، و
ینگه‌هاتام خوب ستاییده شده را می‌خوانیم اندر زمین و اندر
آسمان و آفرینگان دهمان نیک مردان پارسای پاک را می‌خوانیم
اندر زمین و اندر آسمان.

در دوران اوستای جدید، این سه دعا موضوع شرح و تفسیرهای دینی بوده‌اند. یسن ۱۹ در تفسیر اهون وئیریه، یسن ۲۰ در تفسیر اشم‌وهو و یسن ۲۱ در تفسیر ینگه‌هاتام، با توجه به نظرها و تفسیرهای گوناگون، تدوین شده است. از میان این سه تفسیر، تفسیر

اشم و هو به فهم اشم و هو کمک می‌کند، در حالی که تفسیر اهون وئیریه و ینگه‌هاتام، هر دو، آن اندازه مبهم هستند که به درک و فهم اصل متن اوستایی این دو کمکی نمی‌کنند. اشکال بیشتر در ترجمه‌ی فعل cinasti است که در هر سه دعا آمده است. این فعل در بعضی موارد با دو مفعول در حالت‌های رایج و برایی، مانند کاربرد ریشه‌ی kaēš-/ciš، در اوستای گاهانی به کار رفته است و در پاره‌ای موارد با یک مفعول در حالت رایج آمده است که در اوستای گاهانی دیده نشده است.

بنابر بغانیشت، اهون وئیریه و اشم و هو توسط اهورامزدا به زردشت ابلاغ شده است:

کلامی که به من فرا گفتی (یسن ۱۹/۱)

و اهورامزدا فرا گفت (یسن ۲۰/۱)

و حال آن که ینگه‌هاتام کلام خود زردشت است به اهورامزدا:

کلام ستودنی زردشت اشو (یسن ۲۱/۱)

گفتنی است که اصل پژوهش کنونی بررسی بغانیشت یسنا بوده است، اما، از آنجا که تفاسیر یاد شده در ارتباط با این سه دعا است، به ترجمه و تفسیر این دعاها نیز به تفصیل پرداخته شده است.

اهون وئیریه - به وزن گاه اهونه‌ویتی (-ahunauvaiti) سرود شده است و نام این دعا نیز برگرفته از همین ترکیب است. احتمالاً اهون وئیریه در زمان قدیمی‌تری، پیش از بازنویسی اوستا در دوران ساسانیان، درآمدی بر گاهان بوده است. زردشتیان دیندار روزانه و به دفعات آن را بر زبان می‌رانده‌اند، اما بر رمز و راز نهفته در آن آگاهی نداشته‌اند. اهون وئیریه ویژگی‌های کنایی گاهان و سنگینی معانی آن را تا حد زیادی حفظ کرده است.

اشم و هو - از دوازده واژه تشکیل شده است که به طور موزون و متجانس کنار

یکدیگر قرار گرفته‌اند. اشم‌وهو جای برجسته‌ای در میان چهار دعای زردشتیان دارد و، با وجود ابهامی که در آن نهفته است، به سبب شکل و قالب ظاهری، افراد عادی می‌توانستند به آسانی آن را به یاد بسپارند و به کار برند.

ترجمه‌های جدید از اشم‌وهو به زبان‌های اروپایی در حالی که همگی تقریباً درست هستند، مانند خود دعا از ابهام خالی نیستند و این ابهام ناشی از تکرار چهار واژه‌ی اصلی (astī) astī, (vohū, vahištāi, vahištəm) vohū, (ašəm, ašāi, ašəm) aša (astī) uštā و (uštā, uštā) uštā است. اشم‌وهو گرچه شعر نیست ولی معرف مکتب شاعرانه‌ی زردشت است.

ینگه‌ها تام - به زبان اوستای جدید است که به گونه‌ی گاهانی درآمده است به احتمال بسیار، این دعا از بند ۲۲ یسن ۵۱ مشتق شده است، ولی فهم آن به مراتب از الگوی گاهانی بسیار مبهم آن، ساده‌تر است. در این دعا، قصد بر آن است که ستایش و نیایش به آفریدگان (hātəm) آفرینش مقدس (spənta) نثار گردد که ظاهراً همان امشاسپندان هستند که نیایش آنها برای زردشتیان واجب است.

روش کار

این بررسی دارای بخش‌های زیر است:

بخش نخست آوانگاری متن اوستایی بر پایه‌ی تصحیح گلدنر و به شیوه‌ی هوفمان^۱ است. این متن آوانویسی شده، با توجه به ویژگی‌های دستوری اوستا، حتی الامکان با رعایت حالت‌های دستوری، به فارسی ترجمه شده و در موارد لازم یادداشت‌هایی برای آن داده شده است. از برخی بندهای اوستایی و زند ترجمه‌های پراکنده‌ای به فارسی شده

است که نگارنده آنها را دیده و چنانچه از آنها استفاده کرده، در یادداشت‌ها ذکر شده است.

بخش دوم آوانویسی متن زند، بنابر متن ویراسته‌ی دابار، و ترجمه‌ی فارسی آن است. بخش سوم، واژه‌نامه است. در واژه‌نامه همه‌ی کاربردهای واژه با شماره‌ی بند متن آمده و برابر زند آنها نیز در همه جا ذکر شده است. واژه‌ها در زیر ستاک ضعیف آمده و صفت‌های فاعلی و مفعولی در زیر ریشه، در کنار صورت‌های فعلی، ذکر شده و در ردیف الفبایی خود نیز آمده‌اند.

در پایان از زحمات و پیگیری‌های همکار محترم جناب آقای رحمت‌پور، مدیر انتشارات پژوهشگاه، سرکار خانم وزوایی، ویراستار فنی و آقای بهنام مبارکه طراح نشانه‌های اوستایی و پهلوی کتاب سپاس‌گزاری می‌نماید.

کوتاه‌نوشت‌ها

صفت	ص.	اسم	ا.
صفت آینده‌ی مجهول	ص.آ.م.	ادات تفکیک	ا.ت.
صفت دارندگی	ص.د.	ادات ربط	ا.ر.
صفت - ضمیر اشاره	ص - ض.ا.	ادات نفی	ا.ن.
صفت - ضمیر پرسشی	ص - ض.پ	بارتلمه (← کتاب‌نامه)	بار.
صفت - ضمیر مبهم	ص - ض.م.	پیشوند فعلی	پ.ف.
صفت فاعلی آینده	ص.ف.آ.	جلد	ج.
صفت فاعلی گذرا	ص.ف.گ	حرف ربط	ح.ر.
صفت فاعلی ناگذر	ص.ف.ن	زند	ز.
ضمیر اشاره	ض.ا.	ستاک آینده	س.آ.
عدد	ع.	ستاک اسمی	س.ا.
فعل	ف.	ستاک حال	س.ح.
قید	ق.	ستاک سببی	س.س.
قید حالت	ق.ح.	ستاک مضاعف	س.م.

	موصول	م.
y.	yasna	
yt.	yašt	
v.	vendīdād	

نشانه‌ها

اضافه	< >
همان	~
توضیح بیشتر	(=)
نگاه کنید	←
در پایان واژه، یعنی واژه پی‌چسب دارد.	°

متن اوستایی، آوانویسی
و یادداشت‌های آن

سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار

۵

سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار

۶

سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار

۷

سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار
سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار سپهسالار